

РОЗВИТОК СЛУХОВОГО СПРИЙМАННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ

Єжова Т.Є.

кандидат педагогічних наук
Інститут психології та соціальної педагогіки
Київського університету імені Б.Грінченка

В статті представлено та обґрунтовано методичні розробки корекційно-розвиткових вправ, які можуть бути використані в роботі вихователів, соціальних педагогів, психологів та педагогів-організаторів при організації дозвілля дітей зі зниженим слухом.

В статье представлены и обоснованы методические разработки коррекционно-развивающих упражнений, которые могут быть использованы в работе воспитателей, социальных педагогов, психологов и педагогов-организаторов при организации досуга слабослышащих детей.

Represented and grounded in this paper are methodological working-outs of remedial-developmental exercises that can be used in the work of educators, social pedagogues, psychologists and teachers-organizers when organizing the leisure of children with impaired hearing.

Ключові слова: діти зі зниженим слухом, розвиток слухового сприймання, позакласна робота, соціалізація, соціальна реабілітація.

Ключевые слова: слабослышащие дети, развитие слухового восприятия, внеклассная работа, социализация, социальная реабилитация.

Keywords: children with impaired hearing, development of auditory perception, out-of-class work, socialization, social rehabilitation.

Як відомо з наукових джерел, соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності передбачає формування в них здатності до максимально можливого незалежного життя у суспільстві (О. Безпалько, Н. Дементьєва, А. Капська, О. Смирнова-Ярська, О. Трошин, Є. Холостова, А. Шевцов та ін.). Стосовно дітей з порушеннями слуху особливого значення в даному контексті набуває формування і розвиток їхньої мовленнєвої діяльності, оскільки недостатність слухової функції спричиняє затримку мовленнєвого розвитку і, як наслідок, порушення здатності до спілкування (Л. Виготський, Н. Морозова, Т. Розанова, І. Соловійов, Ж. Шиф та ін.). Якщо вчасно не розпочати з дитиною відповідну корекційно-реабілітаційну роботу, зазначені порушення призведуть до обмеження її соціальних контактів та гальмування процесу соціальної адаптації.

Зазначимо, що слухомовленнєва реабілітація дітей з порушеннями слуху має давню історію, хоча сам термін виник порівняно недавно – у 80-х роках ХХ ст. Перші ж спроби навчання таких дітей мови виникли ще в ХVI ст., а спеціальні вправи для розвитку залишкового слуху учнів сурдопедагога стали застосовувати у ХІХ ст. (А. Басова, О. Дячков, М. Ярмаченко).

Проблемам розвитку порушеної слухової функції та її використанню для формування усної мови присвячені роботи багатьох вітчизняних і російських науковців (І. Багорова, В. Бельтюков, К. Бойко, Р. Боскіс, А. Гольдберг, П. Гуслистий, С. Зиков, О. Кузьмічова, Е. Леонгард, К. Луцько, Л. Назарова, Л. Нейман, Ф. Рау, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.). Доведено, що розвиток залишкового слуху, формування і збагачення слухових уявлень сприяє збагаченню й активізації словникового запасу дитини, підвищенню рівня розуміння нею словесної мови, покращує вимову, спонукає до розширення мовленнєвих контактів. Усе це є передумовою успішної соціалізації та інтеграції таких дітей у суспільство.

Отже, питання вдосконалення методик розвитку слухового сприймання (РСС) та розробка відповідного методичного й дидактичного забезпечення є актуальним для соціальної реабілітації дітей з порушеннями слуху. Так, Л. Назарова вказує на необхідність пошуку таких технологій РСС, які забезпечать творчий підхід учителя до даного виду роботи та зроблять відповідну діяльність цікавою, радісною та бажаною для дітей, сприятимуть формуванню в них пізнавальних інтересів [2, с. 15]. Також в науковій та навчально-методичній літературі наголошується на необхідності розвитку залишкового слуху та формування вимови дітей як в першу, так і в другу половину дня всіма без винятку педагогічними працівниками школи. Дана вимога закріплена і в нормативно-правових документах: «Положенні про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», затвердженому Наказом МОН України № 852 від 15.09.2008 р. та Інструктивно-методичному листі МОН України від 13.07.10 р. № 1/9-491 «Про організацію роботи

з розвитку слухового сприймання та формування вимови у школах (школах-інтернатах) для дітей глухих та зі зниженим слухом».

Проте варто зазначити, що Л. Назарова ще в 2001 році констатувала недостатнє висвітлення теоретичних та практичних аспектів організації слухомовленевої роботи у позакласній діяльності спеціальних шкіл [2, с. 130]. В дослідженні О. Савченка показано, що однією з причин низької ефективності роботи з РСС є недостатнє використання пізнавальної діяльності дитини [3, с. 13]. Здійснений нами аналіз навчально-методичної літератури з означеного питання дає підставу стверджувати, що вказана проблема залишається нерозв'язаною й донині.

Метою даної статті є висвітлення можливостей поєднання виховних і корекційних завдань у позакласній роботі з дітьми зі зниженим слухом. Основою наших розробок є психологічні вправи, запропоновані німецьким психологом К.Фопелем [4, с. 31, 37, 46], які ми модифікували з урахуванням психофізичних особливостей дітей зі зниженим слухом молодшого шкільного віку (Т. Богданова, Е. Гроза, Л. Фомічова та ін) і теоретико-методологічних основ розвитку слухового сприймання (І. Багрова, К. Луцько, Л. Назарова, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.).

Загальними цілями усіх запропонованих вправ є збагачення уявлень дітей про світ звуків, розвиток в них слухового сприймання, мовленнєвого дихання та голосу, навчання дітей концентрації слухової уваги, активізація їхнього словника. Також представлені вправи спрямовані на надання дітям нових вражень, розвиток в них емоційної сфери, навичок саморегуляції та міжособистісного спілкування, спонукатимуть дітей до співпраці, що неодмінно позначиться на згуртованості дитячого колективу. Специфічні цілі вправ указано в їх описанні.

Важливим елементом кожної вправи є обговорення, яке має на меті не лише розвиток мовлення дитини, а й спонукає її до аналізу ситуації, самопізнання та самооцінки. Під час обговорення педагог має уважно вислуховувати дітей, підкреслювати цінність висновків, зроблених ними. В такій ситуації дитина відчуває повагу дорослого, що сприяє як її самоприйняттю, так і формуванню толерантного ставлення до інших дітей групи. При обговоренні педагог має звертатися і до окремих дітей, і до групи в цілому.

Зауважимо також, що всі вправи проводяться з використанням звукопідсилювальної апаратури.

Вправа № 1 «Світ звуків»

Мета: формування в дітей інтересу до світу звуків

Обладнання: аудіозапис різних звуків (будильник; дзвінок у двері; дзвінок на урок; звук, який лунає при включенні та виключенні комп'ютера; гавкання собаки; крик півня; сигнал автомобіля, шум поїзда, що під'їжджає; плач дитини тощо), пристрій для прослуховування.

Установка для дітей. Зараз ми послухаємо різні звуки та спробуємо їх впізнати (педагог вмикає звук, діти називають об'єкт, який цей звук видає). А тепер я буду вмикати по черзі декілька звуків. Вам потрібно дуже уважно слухати та запам'ятовувати їх послідовність (педагог по черзі вмикає різні звуки, діти перелічують відповідні об'єкти).

Обговорення:

1. Чи важко було впізнавати звуки?
2. Які звуки ти впізнав? Як часто ти чуєш ці звуки?
3. Чи важко було запам'ятати послідовність звуків?
4. Що було легше: впізнавати звуки чи запам'ятовувати їх послідовність?
5. Як ти собі допомагав, щоб запам'ятати послідовність звуків?
6. Чи є в тебе улюблені звуки? Які саме?

Методичні рекомендації.

Почніть з диференціації двох звуків, видавайте їх з інтервалом 15-20 секунд. Кількість звуків збільшуйте поступово; максимальну кількість встановіть з урахуванням можливостей дітей.

При доборі аудіозаписів враховуйте, що максимальна концентрація слухової уваги досягається за умови використання звуків, які не лише знайомі дітям з повсякденного життя, а й представляють для них певну значимість.

Якщо при відповіді на питання № 5 діти запропонували різні способи запам'ятовування послідовності звуків, підкресліть їх винахідливість. Якщо хтось з дітей на це питання відповісти не зміг, порадьте йому вибрати один із способів, запропонованих іншими, або допоможіть підібрати який-небудь свій мнемічний прийом запам'ятовування.

В кінці вправи можна дати дітям завдання намалювати об'єкти, звуки яких використовувалися в даній вправі, а потім влаштувати виставку.

Вправа № 2 «Наші почуття»

Мета: формування в дітей уявлень про залежність інтонації голосу від почуттів мовця.

Обладнання: сюжетні малюнки, персонажі яких виражають різні почуття (радість, страх, хвилювання, гордість, заздрість, зацікавленість, смуток тощо).

Хід вправи. Діти разом з педагогом роздивляються малюнки і з'ясовують, які почуття виражають зображені на них персонажі. Педагог пропонує дітям поміркувати, з яких причин можуть виникнути ті чи інші почуття, та як людина при цьому поводить себе.

Потім педагог пропонує дітям відповісти, за якими ознаками вони визначили почуття персонажів на малюнках (очікувана відповідь: певна міміка та поза) і самим спробувати виразити які-небудь почуття за допомогою міміки і пози.

Далі педагог розповідає, що свої почуття людина може виразити й за допомогою інтонації та пропонує спробувати це зробити. Дітям пропонується з радістю, здивуванням, страхом тощо вимовляти голосні звуки.

Після цього дітям пропонується розбитися на пари та поговорити один з одним, використовуючи тільки голосні звуки, але вкладаючи в них різні почуття.

Обговорення:

1. Чи сподобалася тобі вправа? Що саме тобі сподобалося (не сподобалося)?
2. Чи важко тобі було виражати почуття голосом?
3. Яке почуття тобі було виразити легше (складніше) за все? Чому?
4. Яке почуття тобі було виражати найбільш приємно (неприємно)? Чому?
5. Чи є в тебе якесь «правило» для вираження почуттів?
6. Яку людину тобі легше розуміти: ту, яка не приховує своїх почуттів, чи ту, яка намагається свої

почуття приховати?

Методичні рекомендації.

Під час виконання вправи:

- якщо діти самі не зможуть справитися із завданням, дайте їм зразки для наслідування;
- стежте за тим, щоб діти дійсно вкладали почуття в звуки, які вони вимовляють;
- звертайте увагу дітей на те, як змінюються їхня поза і міміка під час вираження різних почуттів; роз'яснюйте дітям необхідність уникання занадто утрированої міміки.

Під час обговорення вправи педагог має підвести дітей до думки, що голос людини несе співрозмовнику інформацію про її почуття. Дитині треба намагатися говорити так, щоб інтонація її голосу відповідала змісту її висловлювань.

Зауважимо, що дана вправа повністю може бути доступна не всім дітям зі зниженим слухом. Так, В.Бельтюковим встановлена можливість сприймати та відтворювати інтонацію дітьми, слух яких знижений до 70 дБ у межах мовленнєвого діапазону, та дітьми, слух яких знижений на середніх частотах до 80-100 дБ, а на низьких частотах – до 50 дБ. Таким чином, спеціальні вправи з метою сприймання та відтворення інтонації сприяють формуванню та закріпленню в дітей указаних категорій навичок використання голосу для вираження своїх почуттів. Сприймання та відтворення інтонації дітьми, слух яких знижений більше, ніж на 50 дБ на низьких частотах, є суттєво утрудненим [1, с. 394-398]. Отже, педагог, який проводить вправи та ігри, що передбачають використання залишкового слуху, має бути ознайомленим з аудіограмами дітей.

Вправа № 3 «Оратор»

Мета:

- започаткувати в дитячому колективі ритуал, який привертає увагу дітей до певної події та дає кожній дитині можливість відчувати себе в центрі загальної уваги;
- дати дітям можливість відчувати, які почуття виникають в людини, коли вона виступає перед аудиторією слухачів.

Обладнання: корона, або якась інша символічна прикраса (бажано, щоб вона була зроблена за участю дітей).

Хід вправи. Педагог повідомляє дітям, що вони по черзі зможуть розповісти всім щось важливе (про свій настрій; про щось цікаве, побачене по дорозі до школи; про kota чи собаку, які живуть у дитини вдома; про улюблену гру тощо). Розповідь обов'язково починати словами: «Я дуже радий усіх бачити. Я хочу сказати, що...». Після цього комусь з дітей дається корона або інша прикраса, дитина вдягає її та починає говорити.

Обговорення:

1. Тобі сподобалося бути оратором?
2. Тобі сподобалося слухати інших?
3. Ти слухав уважно?
4. Чия розповідь тобі сподобалася? Про що він розповідав?
5. Що тобі більше подобається: слухати чи говорити?
6. Тебе слухали уважно? Хто був найуважнішим? Як ти це помітив?

7. Чи були в тебе в житті випадки, коли хтось не хотів тебе слухати? Як ти думаєш, чому таке траплялося?

8. Чи були в тебе випадки, коли ти не хотів когось слухати? Чому саме?

Методичні рекомендації.

Цю вправу може розпочати педагог – розповісти щось про себе, а потім передати корону комусь з дітей. Розповіді мають бути коротенькими – не більше чотирьох речень. Можна дати дітям установку, що чиясь розповідь їм потрібно буде переказати. Дитина може переказати розповідь свого друга, або ту, що їй найбільше сподобалася, або ту, що випала їй за жеребом.

Може статися, що дехто з дітей не захоче нічого говорити. Якщо причина в надмірній сором'язливості дитини – не наполягайте. Якщо ж причина в тому, що дитині не вистачає слів – допоможіть їй скласти декілька речень.

В ході обговорення дітей потрібно підвести до висновку, що говорити легше і приємніше, коли тебе уважно слухають. Слухаючи уважно, людина виявляє повагу до мовця. З іншого боку, уважне слухання дає можливість краще зрозуміти мовця.

Зазначимо, що для виконання даної вправи може бути необхідною попередня підготовка. В залежності від мовленнєвого розвитку дітей така підготовка може мати декілька варіантів:

- опрацювання дітьми зразків висловлювань, підготовлених педагогом;
- підготовка дітьми під керівництвом педагога зразків висловлювань на задану тему;
- самостійна підготовка дітьми зразків висловлювань на задану тему з наступним редагуванням педагогом.

Модифікація вправи «Оратор».

Діти одержують листочки з назвами тем, заздалегідь підготовлені педагогом. Тема має бути актуальною для дитини та розкривати її внутрішній світ, наприклад: «Що я роблю, коли мені весело (сумно, коли я стомлений, коли я погано почуваюся тощо)», «Що мені подобається (не подобається) в нашому класі», «Як я знаходжу нових друзів» тощо. Дитина має скласти декілька речень з даної теми та виступити перед групою. Інші діти мають уважно слухати. Потім хтось (за власним бажанням, за завданням педагога, за жеребом тощо) має повторити все, що він почув.

Усе викладене дає підставу для висновків:

1. Однією з важливих умов ефективності соціальної реабілітації дітей зі зниженим слухом є розвиток в них слухового сприймання, яке має здійснюватися як на спеціальних і загальноосвітніх уроках, так і у позакласний час.

2. Значна кількість ігор та ігрових вправ, розроблених для дітей, які чують нормально, можуть бути модифіковані таким чином, щоб сприяти розвитку слухового сприймання та мовлення дітей зі зниженим слухом.

3. Активна слухомовленнєва діяльність дітей зі зниженим слухом під час проведення ігор та ігрових вправ забезпечується використанням методичних прийомів, які спонукають дітей до роздумів, аналізу ситуації та самооцінки, встановленню емоційних контактів з іншими членами групи.

Вважаємо, що проблема підвищення ефективності розвитку слухового сприймання дітей зі зниженим слухом різних вікових груп в умовах дозвілля потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бельтюков В. И. Роль слухового восприятия при обучении тугоухих и глухонемых произношению / Владимир Ильич Бельтюков. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 424 с.

2. Назарова Л. П. Методика развития слухового восприятия у детей с нарушениями слуха : Учеб. пособие для студентов пед. вузов по специальности "Сурдопедагогика" / Людмила Петровна Назарова. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 287 с.

3. Савченко О. О. Оптимізація розвитку слухового сприймання у дітей з порушенням слуху : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О. О. Савченко. — К., 2004. — 21 с.

4. Фопель Клаус В. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения : Практическое пособие для педагогов и школьных психологов : в 4 т. / Клаус Фопель ; [пер. с нем. О. Ковалевской]. – М.: Генезис, 1998. – Т. 3. – 160 с.